

Branko Marušič

CESARE BALBO V LJUBLJANI

Med ugledniki evropskega javnega življenja, ki so obiskali in daljši ali krajši čas prebili v slovenskih deželah za časa Ilirskih provinc, je bil tudi mladi piemontski grof Cesare Balbo (1789—1853), eden izmed idejnih utemeljiteljev italijanskega Risorgimenta.¹ Čeprav je bil med italijanskimi političnimi in kulturnimi delavci prve polovice 19. stoletja med redkimi, ki so obiskali ozemlja, naseljena s Slovenci — pri tem ne gre pozabiti na politična zapornika igralca Angela Canovo in pisatelja Silvia Pellica² — pa je njegovo ime med Slovenci manj poznano. Ivan Prijatelj, ki je vzornike mladostnega gibanja spoznaval tudi v nekaterih nosilcih italijanskega preporoda, je na primer omenjal Giuseppea Mazzinija, Massima d'Azeglia, Vincenza Giobertija in Camilla Cavourja;³ pri tem naštevanju pa ni razlikoval med usmeritvami, ki so jih navedeni predstavljali.

Cesare Balbo, ki je bival v Ljubljani v letih 1811—1812 kot dvaindvajsetletni mladenič, je svojo politično misel in program razvijal v kasnejših letih in njegova najbolj poznana knjiga *Speranze d'Italia* (1844) ga, poleg predhodnih objav (knjig, člankov in razprav), zaznamuje kot nosilca zmerne oziroma konservativne koncepcije italijanske osvobodilne misli prve polovice 19. stoletja. Tako koncepcijo je poleg Balba zastopal tudi Vincenzo Gioberti in zaradi poudarkov, ki sta jih oba v zvezi z zedinjenjem Italije dajala rimskemu papežu (pri tem je Gioberti prednjačil, Balbo namreč ni zanemaril vloge piemontskega kraljestva), se v zgodovino pisju označujeta tudi kot predstavnika italijanskega neogvelfizma.⁴ Slovenska javnost je že ob koncu sedemdesetih let devetnajstega stoletja veliko vedela na primer o Massimu d'Azegliu; njegovo književno delo in politične poudarke je v daljšem eseju označil takratni tržaški gimnazijski profesor Janez Jesenko;⁵ pisec eseja je poznal tudi Balba. Njegova vloga v italijanski zgodovini 19. stoletja je seveda označena tudi v B. Croceja zgodovini Evrope; knjiga je izšla tudi v slovenskem prevodu.⁶ Balba bomo našli tudi v A. Momiglianija zgodovini italijanske književnosti.⁷ Zanimivo je tudi vedeti, da je Balbo našel mesto v slovenskem šolskem učbeniku italijanske zgodovine;⁸ podoben učbenik iz leta 1943 ga je prezrl.⁹ O Balbu pišejo seveda šolski učbeniki za slovenske šole v Italiji.¹⁰ Nedavno tega se ga je spomnil Boris Pahor v eseju o narodni identiteti v italijanski književnosti.¹¹ S tem pa ni izčrpan pregled objav v slovenskem jeziku, kjer je Balbo omenjen in njegovo delo označeno.

Cesare Balbo je bil rojen 21. novembra 1789 v Torinu v ugledni plemiški družini. Njegov oče Prospero je bil visok uradnik piemontskega kraljestva. Mladost je preživel v nekaterih evropskih mestih (Pariz, Bologna, Barcelona, Fi-

¹ Dizionario biografico degli Italiani, 5 (1963), 395—405. Ena novejših monografij o Balbu je knjiga: G. B. Scaglia, Cesare Balbo. L'indipendenza d'Italia e l'avvenire della cristianità. Roma 1989.

² P. Vodopivec, O odmevu karbonarskih vstaj v Italiji in zaprtih Italijanin in Ljubljanskem gradu (1820—1825). Kronika 27/1979, 168—179.

³ Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895. 3, Ljubljana 1958, 13—22, 418—428.

⁴ L. Salvatorelli, Sommario della storia d'Italia. Torino 1957, 502.

⁵ Massimo d'Azeglio. Zvon 4/1878, 119—121, 133—135, 150—152, 162—164, 178—181, 196—199, 212—126, 230—232, 245—249, 262—265.

⁶ Zgodovina Evrope v devetnajstem stoletju. Ljubljana 1934, 107—109, 176.

⁷ Zgodovina italijanske književnosti od začetkov do današnjih dni. Ljubljana 1967, 471.

⁸ V. Bandelj, Zgodovina Italije. Trieste 1920, 38—39.

⁹ G. Volpe, Zgodovina Italije in Italijanov. Ljubljana 1943.

¹⁰ R. Bednarik, Zgodovina novega veka. Moderna doba. Gorica 1953, 1962.² E. Košuta, Kratak pregled sodobne zgodovine. Trst 1975, 39. R. Morghen, Evropska civilizacija. Zgodovina za višje srednje šole. 3, Trst 1975, 121.

¹¹ Napoved združenih evropskih držav. Srce in oko 16, 1990, 312—315.

rence), kjer je oče deloval kot diplomat in emigrant. Leta 1808 je prekinil študij prava in stopil v upravno službo Napoleonove države. Službena pot ga je pripeljala v Firence in v Rim, leta 1811 je prišel za krajši čas v Pariz, od tod je šel v Ljubljano, v Ilirske province. Na začetku leta 1812 se je vrnil v Pariz, kjer je stopil v službo policijskega ministrstva. Po padcu Napoleona je zastopal piemontsko državo v Madridu.

V začetku dvajsetih let se je odtegnil praktični politiki. Posvetil se je študiju in pisanju in pod vplivom nekaterih svojih znancev iz rane mladosti — to sta bila predvsem Carlo Vidua¹² in Santorre di Santarosa — je pričel razvijati lastno zamisel reševanja italijanskega zedinjenja. Že leta 1821 je razmišljal o mestu Avstrije na italijanskih tleh in sodil je, da bi preusmeritev habsburške monarhije iz Apeninskega na Balkanski polotok olajšala in omogočila tudi rešitev italijanskega problema. Leta 1830 je izdal v dveh zvezkih *Storia d'Italia*; delo obravnava predvsem starejšo zgodovino. V dveh delih je izšla tudi *Vita di Dante* (1839). V začetku štiridesetih let je napisal *Pensieri sulla storia d'Italia*; delo je izšlo po smrti. Najpomembnejša in najbolj znana Balbova objava je knjiga *Speranze d'Italia* (1844), posvetil jo je V. Giobertiju, ki je malo pred tem izdal podobno razpravljanje *Primato morale e civile degli Italiani* (1843). Leta 1846 je Balbo objavil *Sommario della storia d'Italia*. Z objavami člankov je sodeloval tudi v italijanskem in francoskem periodičnem tisku. Med marcem in julijem leta 1848 je bil ministrski predsednik piemontske kraljevine; tudi potem, ko je prenehal s to dolžnostjo, je ostal v središču javnega življenja. Umrl je v rodnem Torinu 3. junija 1853.

Cesare Balbo se je svojega življenja in delovanja v Ljubljani spomnil predvsem v dveh avtobiografskih spisih.¹³ Že leta 1807 je postal avditor v Napoleonovem Državnem svetu, vendar je nalogo pričel opravljati šele leta 1811. Kljub mladosti je bil, kot sam poroča,¹⁴ med starejšimi avditorji in imel je priložnost, da je bil navzoč na sejah, ki jih je vodil cesar. Takrat ni veliko delal in pri Državnem svetu je deloval v finančni sekciji, ki jo je vodil grof Defermon;¹⁵ poverili so mu nalogo, da likvidira rimske finančne zadeve. Naloge ni opravil in že je bil imenovan v komisijo za likvidacijo računov v Ilirskih provincah. Ob imenovanju se je vpraševal, če je bil to slučaj ali pa pokora za slabo opravljene predhodne naloge. V komisiji je sodeloval skupaj z gospodom Chambodouinom, njun predstojnik pa je bil grof de Las Cases;¹⁶ v Ljubljani naj bi se srečal z generalnim guvernerjem provinc generalom grofom Henrijem Bertrandom.¹⁷

Na poti iz Pariza v Ljubljano je Balbo obiskal družino v Torinu (zadnjič se je srečal z bratom Ferdinandom, ki je leta 1812 umrl kot Napoleonov vojak v Rusiji), nato je potoval preko Benetk in Trsta. V avtobiografiji se svojega bivanja v Ljubljani spominja:

»Niti Las Casas, niti Chambodouin in niti jaz nismo poznali nemškega jezika, vsi dokumenti pa so bili pisani v tem jeziku. Začel sem se ga učiti, toda to je bila zgolj utvara, saj se ga nisem naučil niti toliko, da bi ga uporabil pri delu, ki sem ga opravljal. Nemščino pa je obvladal Las Casasov brat, ki je živel v emigraciji v Nem-

¹² Carlo Vidua (1785—1830) je že leta 1816 napisal delo *Dello stato delle cognizioni in Italia*. Posmrtno ga je objavil Balbo v Torinu (1834), Balbo je objavil tudi korespondenco Vidue (1834).

¹³ Autobiografia di Cesare Balbo in Vita di Cesare Balbo; oba spisa sta objavljena v E. Ricotti, *Della vita e degli scritti del conte Cesare Balbo*. Rimembranze. Firenze 1856.

¹⁴ E. Ricotti, n. d., 343—344. Avditorji so opravljali pripravljala dela za seje Državnega sveta. Poleg Francozov so bili avditorji tudi mladi tujci iz družin, privrženin Franciji. C. Durand (Les Auditeurs au Conseil d'État de 1803 à 1814. Aix-en-Provence 1958², 76—83) omenja, da je bil Balbo sprva določen za avditorja v oddelku za notranje zadeve (section de l'Intérieur du Conseil d'État).

¹⁵ Balbo je primerek (grof Jacques Defermon oziroma Jacques De Fermon des Chapelières, 1752—1831) zapisal kot De Fermont.

¹⁶ Grof Emmanuel de Las Cases (1766—1842) je bil bližji Napoleonov sodelavec, cesarjev komornik. Z Napoleonom je potoval na otok Sv. Helena, kjer so nastali Las Casesovi dnevnik *Mémoires de Sainte Hélène* (1822—1825). V Ljubljani je bil kot maître des requêtes v Državnem svetu. Njegov primerek je Balbo pisal kot Las Casas.

¹⁷ Balbo je prišel v Ljubljano ravno v času, ko sta se izmenjala generalna guvernerja provinc. Konec aprila 1811 je odšel maršal Marmont, konec junija pa je službo nastopil novi guverner grof Henri Bertrand (1773—1844). Bertrandu se je leta 1811 rodil v Trstu sin Alexandre Henry, ki je postal francoski general.

čiji in bil je tako med nami edini, ki je ta jezik razumel. Tako se je takrat delalo in ker je bilo potreba delo opraviti, ni bil prav nič pomemben način. Ne bom presojal, če je bilo slabše opravljati naloge nepremišljeno ali pa jih sploh ne opravljati, kar se je v mrzličnem vzdušju tistega časa tudi dogajalo v nekaterih deželah.

Kakorkoli že, nekega lepega dne nam je Las Casas, avtor Lesageovega¹⁸ Atlasa in človek, ki je imel dar za podajanje skrajšane oblike dejstev in števil (ta sistem je uporabil tudi njegov brat pri likvidaciji ilirskih računov), prinesel sumaričen izveleček, izpisan s številkami in z za prst praznim mestom na koncu, kjer naj bi njegovemu podpisu dodali še naše. Zoperstavil sem se taki skrajšani metodi in nisem hotel podpisati. Toda prišel se mi je smejeti in me je opomnil, kako je nemogoče, da bi preveril že eno samo od mnogih števil. Končno, mi je dejal, odločam vendarle sam, ali naj dam podpis ali ne, vendar pa bi dokument brez mojega podpisa motil delo komisije in upočasniti plačilo velikih in manjših zneskov, ki naj bi jih prejeli zainteresirani. Prepričal sem se in zaradi nastalih razmer podpisal.

Nato sem obiskal guvernerja Bertranda in se mu pritožil, da tako ne morem nadaljevati, prosil sem ga še, da me razreši take službe. Odgovoril mi je, da cesar ne mara odpovedi, da je treba služiti ljudem na njihov ne pa na sebi lasten način. Če bom vztrajal, bom sam nosil posledice. Vztrajal sem in bil sem rešen dolžnosti. Zelo pošten mož je bil ta general in spominjam se, da sem ga zapustil v prepričanju, da je najbolj vdan in iskren podanik Napoleona, kar sem jih kdaj srečal. Kasnejši čas je potrdil to mojo mladeniško sodbo.

Tako sem na začetku leta 1812 zapustil Ljubljano in odšel v Pariz. Potoval sem v naglici, kot je bila takrat navada, tako da nisem niti spal, da bi lahko spodbujal nostiljone; pri tem sem trpel bolj, kot če bi potoval v kočiji ali pa po morju. Toda bil sem srečen, da sem se rešil te neprijetne službe v Ljubljani.¹⁹

V krajšem avtobiografskem spisu (pisan je v tretji osebi) *Vita di Cesare Balbo* je življenje v Ljubljani označil: »Leta 1811 je bil pri Državnem svetu v Parizu in prisostvoval, kot odrasla oseba, kar je s svojimi enaindvajsetimi leti v resnici tudi bil, sestankom, na katerih je bil cesar; ti dogodki so mu ostali v globokem spominu. Postal je član sveta za likvidacijo v Ilirskih provincah in ker je postal pogumen, se je odpovedal službi, ker ni verjel, da bi jo mogel vestno opravljati.«²⁰

O svojem bivanju v Ljubljani je Cesare Balbo poročal v pismih prijatelju Carlu Vidui. Kasneje je bilo eno izmed teh pisem objavljeno,²¹ v njem se je potožil prijatelju, da že dva meseca ni prejel nobenega pisma ne od njega ne od doma. Upa, da se mu bo povrnilo dobro razpoloženje, sicer pa nima v Ljubljani nobenega prijatelja, s katerim bi lahko prijateljsko in zaupno govoril: »živim v samotni, ki je slabša od puščave«. Iskal je v mestu knjige, našel je knjigarno, ki je imela na voljo knjige v nemščini in francoščini; toda vse te knjige so bile bolj po okusu uradnikov in oficirjev.

V Balbovi zapuščini²² so bila ohranjena še druga ljubljanska pisma Vidui, med njimi je bilo tudi pismo (20. septembra 1811), v katerem je razpredal svoje poglede na zgodovino. Sicer pa je takrat veliko pisal in njegovi prvi zapisi iz Ljubljane so datirani marca 1811, v času, ko je pripravil štiri predavanja v francoskem jeziku. Ta predavanja naj bi imel (ali pa jih je imel) v takrat nastajajoči ljubljanski družbi (akademiji). Za katero družbo ali društvo gre, ni povsem jasno. Zagotovo pa je zanimanje glavnega guvernerja maršala Marmonta²³ za jezik večinskega prebivalstva Ilirskih provinc prispevalo k taki pobudi ali, kakor piše v Balbovi biografiji:

»Kako leto pred tem si je maršal Marmont, ko je upravljal Ilirijo, zamislil neko akademijo (un'accademia), ki bi svoje zanimanje posvečala predvsem je-

¹⁸ Las Cases je v letih 1803–1804 izdal pod imenom *Le Sage Atlas historique* (Balbo rabi obliko Lesage).

¹⁹ E. Ricotti, n. d., 343–344.

²⁰ E. Ricotti, n. d., 381.

²¹ Lettere di politica e di letteratura edite ed inedite di Cesare Balbo precedute da un discorso sulle rivoluzioni del medesimo autore. Firenze 1855, 87.

²² Pregled Balbovih objavljenih in neobjavljenih spisov je objavljen v: E. Ricotti, n. d., 432 in sl. Sestavljalec je imel takrat na voljo celotno zapuščino, z leti pa se je porazdelila in se danes hrani na različnih krajih.

²³ I. Prijatelj, Slovenščina pod Napoleonom. Veda 1/1911 320 in sl. S tem v zvezi je potreba omeniti skoraj sočasni izid Vodnikove Pismenosti (1811), Franula de Weissenthurma Saggio Grammaticale italiano-cragnolino (1811) in J. Stullija tretji del Vocabolario italiano-illyrico-latino (1810).

ziku, saj se, kot je znano, cepi na razne dialekte, ki so vsi slovanskega porekla.«²⁴ Za zamisel se je Balbo ogrel, v svojih štirih govorih je predstavil namen društva ter z »zanesenostjo in rahločutnostjo« obravnaval splošno temo o vladanju držav.

Poleg navedenega je v Ljubljani nastal Balbov francoski tekst *Considération politique sur l'Histoire*. Za Slovence bi bilo zanimivo poznati Balbovo spomenico o razmerah v Ilirskih provincah s posebnim poudarkom na jeziku — *Memoria sull'Ilirio, e specialmente sulla lingua*; spomenica je bila napisana v francoskem in italijanskem jeziku in do danes še ni bila objavljena.²⁵ V Ljubljani je nastalo tudi razmišljanje *Sour l'irrésolution et l'amitié*, dalje pripoved o papežu Juliju II. in načrt zgodovine francoske revolucije (oktober 1811). Iz decembra 1811 je Balbova rokopisna knjiga spominov *Alcuni uomini*, spomini na sodobnike. V uvodu je avtor zapisal: »Decembra leta 1811, ko sem bil v Ljubljani je nastalo tudi razmišljanje *Sur l'irrésolution et l'amitié*, dalje pripoved v brezdrlju pomislil, da bi bilo zame malo koristno, vendar bolj koristno kot če ne počnem ničesar, da zapišem tisto, kar vem o pomembnih osebah, ki sem jih poznal.«²⁶ Tako se je spomnil umetnostnega zgodovinarja J. B. d'Agicourta, pesnika Vittorija Alfierija, njegove življenjske sopotnice grofice Albany in drugih. Seznam Balbovih ljubljanskih spisov navaja tudi zapiske o J. Neckerjevem *Compte rendu, présenté au roi* (1781), o T. Blackwella *Memories of the Court of Augustus* (1755—1764) in o drugih. Balbo je prebiral še dela Gabriela Bonnota de Mablyja, spomine francoskega kardinala barona Retza in pravno literaturo.

Sodeč po zapisih oziroma datumih, ki jih nosijo, je Balbo živel v Ljubljani od marca leta 1811 do začetka leta 1812. Razmišljanje v italijanščini z naslovom *Perche?* je bilo datirano v Trstu marca 1812. Morda je takrat še bil v Ljubljani in je le slučajno prišel v Trst, saj je potem, ko je dobil odpust iz službe v Ilirskih provincah, prav odbrzel v Pariz.²⁷

Cesare Balbo je sodil v vrsto uradniškega kadra, ki ga je francoska oblast namenila za službo v Ilirskih provincah. Tu je bilo administrativno delo težavno in zapleteno, kakor se je pritoževal glavni intendant Ilirskih provinc Chabrol de Crouzol še leta 1813.²⁸ Tudi delo, ki naj bi ga opravljal Balbo kot član likvidacijske komisije je bilo težavno. Komisija je imela namreč nalogo, da popiše in verificira vse terjatve do javne blagajne. Grof Las Cases, ki je delo komisije vodil, je po opravljeni nalogi potoval po Ilirskih provincah in svoja spoznanja napisal v posebni spomenici. Francoski uradniki v provincah so prihajali tudi iz vrst avditorjev pri Državnem svetu; od tod je prišel tudi Balbo, ki je poleg drugega v Ljubljani srečal »plemenito dekle« (gentil zitella).²⁹ Očitno pa ni bil uslišan in ne brez notranjih bojov je ukrotil nastajajočo ljubezen; o tem srečanju je pisal prijatelju Vidui.³⁰

V literaturi ni ravno veliko opozoril na Balbovo bivanje v Ljubljani. Poleg Balbovih biografov pišejo o tem le redki drugi pisci. Zaradi neke temne podobe, ki jo je Ljubljana zapustila v Balbu, se verjetno tudi biografi in drugi pisci s tem ne ukvarjajo posebej. To velja tudi za lani umrlega torinskega univerzitetnega profesorja Ettoreja Passerina d'Entrevesa, ki je napisal monografijo o Balbovi mladosti.³¹ Antonio Anzilotti je bil prvi, ki je skušal povezati Balbovo morebitno direktno soočanje s slovanskim svetom z njegovo kasnejšo publicistiko

²⁴ E. Ricotti, n. d., 21.

²⁵ Hranilišče tega besedila išče zgodovinar Janez Sumrada, doslej še neuspešno.

²⁶ E. Ricotti, n. d., 23—24.

²⁷ Carlo Vidua je 16. februarja 1812 iz Mantove pisal Balbu: »... tvoja usoda v Ljubljani me je ozdravila...«, kar lahko pomeni, da je bil tedaj Balbo že rešen svojega službovanja (C. Balbo, *Lettere del Conte Carlo Vidua*, 1. Torino 1834, 216—217).

²⁸ M. Senkowska-Gluck, Uradništvo v Ilirskih provincah. ZC 44/1990, 393—397.

²⁹ E. Ricotti, n. d., 381.

³⁰ O svoji ljubezni je seznanjal Viduo v treh pismih. V zvezi z njunim prijateljevanjem je primerno omeniti povabilo Vidue Balbu, da bi skupaj obiskala Trst, Istro, Pulj in Solin, v pismu z dne 27. septembra 1811 (C. Balbo, n. d., 212—214).

³¹ La giovinezza di Cesare Balbo. Firenze 1940, 29 in sl.

in političnim načrtovanjem.³² Wolfango Giusti, ki je objavil monografijo o Balbovem odnosu do slovanskega sveta, ugotavlja, da je večjo pozornost namenjal večjim združbam slovanskih narodov tako Rusom in Poljakom.³³ Slovence in Hrvate je Balbo poznal kot Ilirce, ki prebivajo na Kranjskem, na Hrvaškem, v Istri in Dalmaciji.³⁴ Ob teh navedbah iz njegovih zrelejših let bi bilo vredno spoznati ugotovitve spomenice, ki jo je napisal leta 1811 v Ljubljani. Balbo je problem reševanja eksistenčnih vprašanj malih slovanskih narodov povezoval z delovanjem katoliške Avstrije. Ta država naj bi bila nekaka združevalna sila za male slovanske narode, ker bi sicer na lahek način postali plen carske Rusije. V pismih, ki jih je naslovil na uredništvo revije *Revue des deux mondes* (1845), ni polagal velike važnosti v uporniško dejavnost avstrijskih narodov. Bolj kot v neko samostojno slovansko državo je verjel v Avstrijo oziroma avstroslovansko državo, ki bi služila tudi interesom Italije in ki bi pomembno delovala na mednarodne politične odnose.³⁵ Balbu gredo tudi zasluge, da je med Italijani prvi tako odmevno in z velikim zamahom zastavljal vprašanje dežel na balkanskem polotoku, tako imenovano »vzhodno vprašanje«, katerega reševanje je v drugi polovici 19. stoletja ne le teoretično, marveč tudi praktično vključevalo italijansko javnost. Z Balbovim primerom začenja Angelo Tamborra svojo temeljno študijo o Cavourjevi balkanski politiki.³⁶

Iz zrelih Balbovih let je ohranjen publicistični prispevek, s katerim se je bolj posredno dotaknil slovenskega etničnega ozemlja. Ko je Ilarione Petiti di Roreto³⁷ objavil študijo o italijanskih železnicah, je delo ocenjeval tudi L'Osservatore Triestino (25. januar 1846). Tržaški list se je seveda zavzemal za povezave Trsta z Dunajem preko Ljubljane in Maribora in je tako polemiziral s tezo, ki je mesto vključevala v italijanski prometni sistem. Balbu se je tako nastala dilema zdela vredna ponovne obravnave, svoje dokončne opredelitve pa ni izrekel.³⁸

Cesare Balbo sodi med tiste obiskovalce Ilirskih provinc, ki se od onod niso vračali z navdušenjem. Tudi v njegovih objavah iz poznejših let niso ilirske izkušnje pustile kakega pomembnejšega spoznanja, zlasti o narodnostnih razmerah. Pri tem ni šel nič dlje od drugih piscev, ki so pri opisih različnih slovanskih narodov hote ali nehotе zapisali več napačnih podatkov in ugotovitev. Sicer pa so bile tudi za Francoze prve polovice 19. stoletja etnične razmere na Balkanu in v Vzhodni Evropi »težko razrešljiva uganka«.³⁹

Riassunto

CESARE BALBO A LUBIANA

Branko Marušič

Nei primi mesi del 1811 il futuro autore *Delle speranze d'Italia* (1844) Cesare Balbo (1789—1853) fu mandato a Lubiana per compiere una liquidazione amministrativa delle Provincie Illiriche. A Lubiana il giovane conte piemontese si trovò in disagio, senza libri, senza amici »in una solitudine peggiore che in deserto«, come riferisce in una sua lettera all'amico Carlo Vidua. Il soggiorno del Balbo a Lubiana non fu lungo, un anno circa. Non è possibile chiarire se a Lubiana fosse venuto a conoscenza di qualche esponente della cultura slovena. Nel lascito di Balbo si trovava un scritto inedito Memoria sull'Ilirio e specialmente sulla lingua (in italiano e francese). Per Balbo gli Sloveni erano Slavi illirici. Il contatto diretto con gli Sloveni non ha lasciato tracce nelle pubblicazioni del Balbo degli anni maturi.

³² Italiani e Jugoslavi nel Risorgimento. Roma 1920, 5—11.

³³ Cesare Balbo e i problemi del mondo slavo. Trieste 1957. O Giustijevi monografiji je napisal poročilo I. Juvančič v *Jadranskem zborniku* 3/1958, 445—451.

³⁴ *Speranze d'Italia*. Firenze 1855, 453.

³⁵ A. Cronia, La conoscenza del mondo Slavo in Italia. Padova 1958, 395.

³⁶ Cavour e i Balcani. Roma 1958, 13 in sl.

³⁷ Pripadnik piemontske plemiške družine, iz katere je izšel tudi general Carlo Pettiti di Roreto (1862—1933), prvi vojaški guverner v Julijski krajini po prvi svetovni vojni.

³⁸ Lettere di politica e letteratura editte ed inedite di Cesare Balbo ... 304—310.

³⁹ P. Vodopivec, Slovenci v francoskih očeh v letih 1830—1920. *ZC* 44/1990, 31—47.